

XALQ OG'ZAKI IJODIYOTI KELAJAK AVLOD TAFAKKURI SHAKLLANTIRISHNING OMILI SIFATIDA

Qurbonova Feruza Maxamatjon qizi

Andijon davlat universiteti Pedagogika fakulteti

Umumiy pedagogika kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7103332>

ARTICLE INFO

Received: 16th September 2022

Accepted: 18th September 2022

Online: 22nd September 2022

KEY WORDS

milliylik, ertak, maqol, topishmoq, masal, tez aytish, tarbiya, xalq og'zaki ijodi, tafakkur, janr.

ABSTRACT

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini xalq og'zaki ijodi orqali milliy ruhda tarbiyalash xususida so'z yuritiladi. Boshlang'ich sinfda o'qish darsliklaridagi xalq og'zaki ijodi janrlarini mohiyatini o'rganish. Boshlang'ich sinf o'qish darsligida berilgan ertak, maqol, topishmoq, masal kabi janrlarni milliy qadriyatlarimiz bilan uyg'unlashgan holda o'rganish. Xalq og'zaki ijodi orqali o'quvchilarni axloqiy tarbiyalash, insoniy fazilatlarini singdirish, va tafakkurini shakllantirish.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning quyidagi fikr va mulohazalar ham bevosita ta'lim tizimiga taalluqlidir: «Yoshlarimiz haqli ravishda Vatanimiz kelajagi uchun javobgarlikni zimmasiga olishga qodir bo'lgan, bugungi va ertangi kunimizning hal etuvchi kuchiga aylanib borayotgani barchamizga g'urur va iftixor bag'ishlaydi».[1] Kelajak vorislarini komil inson qilib tarbiyalashda xalq og'zaki ijodi namunalarining ahamiyati juda katta.

Darhaqiqat, muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek bolalalarni o'qitishda ularning ta'lim va tarbiyasiga katta e'tibor berish lozim. Hozirgi shiddat bilan rivojlanib borayotgan zamonda o'quvchilarni milliy ruhda tarbiyalashda xalq og'zaki ijodining o'rni beqiyosdir. Xalq og'zaki ijodi qadim zamonlardan buyon shakllanib kelmoqda, ushbu atama "og'zaki adabiyot", "og'zaki ijod", "xalq og'zaki poetik ijodi" degan

nomlar bilan ham yuritilgan. Xalq og'zaki ijodi kichik yoshdagi bolalarni tarbiyalashda ularning xulqatvorlariga, muomala madaniyatiga, kattalarni hurmat munosabatida bo'lishni va kichik yoshdagi o'quvchilarning insoniy fazilatlarini shakllantirib, yetuk barkamol shaxs bo'lib yetishishida muhim ro'l o'ynaydi. Xalq og'zaki ijodi orqali ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan madaniy vaq ma'rifiy boylıklarimiz yosh avlodga singdirishimiz, ular qalbida insoniylik ajdodlarga faxr-iftixor tuyg'usini shakllantirish hamda qalbida ularga nisbatan muhabbat tuyg'usini uyg'otish zarur.

Xalq og'zaki ijodini o'rganish shunchaki badiiyatni o'rganish emas, balki ulardagi vatanparvarlik, qahramonlik insonparvarlik, mehnatsevarlik, ilm va hunarga kuchli e'tibor, to'g'rilik va rostgo'ylik kabi jahon xalqlariga, barcha

pokdil, chin insonlarga ma'qul bo'ladigan g'oyalarni o'rganish demakdir.

Har bir maqol, matal, ertak, rivoyat, qo'shiq, doston va boshqalar xaq qalbiga yaqin, aslida ulardan yuzaga kelgan orzu - armonlar, intilishlar yaqqol ko'zga tashlanib turadi. Ayniqsa, ertak va dostonlarning qahramonlari xalq tasavvurida barkamol insonlardir. Ularning maqsadlari bilan xalqning maqsadi uyg'undir. Xalq hamma vaqt tinch va osoyishta, go'zal va farovon, to'kin - sochin va obod mamlakatni orzu qiladi.

Jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida yaratilgan asarlar xalqning ijtimoiy-siyosiy ideallari, bu ideallarni gavdalantiruvchi, o'sha davrga xos fazilatlar egasi bo'lgan qahramonlarini bunyodga keltirgan asarlardir. Ularning ahamiyati bugungi kunimiz uchun va hamma zamonlar uchun ham bir xildir. Chunki ularda umuminsoniy manfaatlar himoya qilinadi, ezguliklar targ'ib qilinadi.

Farzand tarbiyasi haqida sharq alomalarining muhim fikrlari.

Farobiy bilimidan ma'rifatli yetuk odamning obrazini tasvirlar ekan, bunday deydi: «Har kimki ilm xikmatni o'rganmagan desa, uni yoshligidan boshlasin, sog' - salomatligi yaxshi bo'lsin, yaxshi ahloq va odobi bo'lsin, so'zining uddasidan chiqsin, yomon ishlardan saqlangan bo'lsin, barcha qonun - qoidalarni bilsin, bilimdan va notiq bo'lsin, ilmi va dono kishilarni xurmat qilsin, ilm va ahli ilmdan mol - dunyosini ayamasin, barcha real moddiy narsalar to'g'risida bilimga ega bo'lsin».

Ibn Sino bola tarbiyasi va tarbiya usullari haqida qimmatli fikrlarini bildirgan. Ibn Sino bolaning axloqiy tarbiyasi haqida bildirgan fikrlarida uy - ro'zg'or tutish masalalari xususida ham so'z yuritadi.

Bolani tarbiyalash oila ota - onaning asosiy maqsadi va vazifasidir. O'z kamchiliklarini tuzatishga qodir bo'lgan ota - ona tarbiyachi bo'lishi mumkin.

Yusuf Xos Xojib har bir kishi jamiyatga munosib bo'lib kamol topmog'i kerak. Buning uchun u tug'ilgan kundan bolab zarur tarbiyani olmog'i lozim. U qobil qizning tarbiyasi haqida fikr yuritar ekan, ularning o'zlariga xos xususiyatiga e'tibor berishni ta'kidlaydi.

Xalq og'zaki ijodini o'rganish shunchaki badiiyatni o'rganish emas, balki ulardagi vatanparvarlik, qahramonlik insonparvarlik, mehnatsevarlik, ilm va hunarga kuchli e'tibor, to'g'rilik va rostgo'ylik kabi jahon xalqlariga, barcha pokdil, chin insonlarga ma'qul bo'ladigan g'oyalarni o'rganish demakdir.

Har bir maqol, matal, ertak, rivoyat, qo'shiq, doston va boshqalar xaq qalbiga yaqin, aslida ulardan yuzaga kelgan orzu - armonlar, intilishlar yaqqol ko'zga tashlanib turadi. Ayniqsa, ertak va dostonlarning qahramonlari xalq tasavvurida barkamol insonlardir. Ularning maqsadlari bilan xalqning maqsadi uyg'undir. Xalq hamma vaqt tinch va osoyishta, go'zal va farovon, to'kin - sochin va obod mamlakatni orzu qiladi.

Chinakam insonga xos bo'lmagan xususiyatlar qoralanadi. Xalqimizning qadimiy va asrlar osha bizgacha etib kelgan og'zaki ijod namunalari milliy qadriyatlarimizning bir bo'lagidir. Qadim zamonlardanoq Turon, Turkiston xalqi o'zining ko'hna tarixi, boy og'zaki ijodi, yozma yodgorliklari, urf - odat va an'analari bilan ajralib turgan.

Har qanday jamiyat taraqqiyotida ta'lim - tarbiya bolalar ongiga milliy tarbiya an'analarni singdirish, ularni ota - bobolarimiz tajribalaridan bahramand

etishi bilan muhimdir. Zero, yosh avlodni komil inson qilib yetishtirishga ongiga bolalikdan boshlab insoniylik, mehr – oqibat, vatanga sadoqat hislatlarini singdirib borish lozim.

Xalq og'zaki ijodi namunalarida eng go'zal insoniy fazilatlardan biri sifatida kamtarlik deb ko'rsatiladi.

Kamtarlik kishining o'ziga talabchanligi, o'z xatti-harakatlariga, bilimiga tanqidiy qarashi, o'z imkoniyatlariga ortiqcha baho bermasligi demakdir.

Bu fazilat kishilarga bo'lgan munosabatga yorqin nomoyon bo'ladi. Inson qanchalik xushxulq bo'lsa, u kishilar bilan shunchalik serlutf, kamtarona, oddiy muomalada bo'ladi, jamiyatda mavjud bo'lgan qoidalariga hurmat bilan qaraydi.

Qadimgi yunon faylasuflari Aflotun takidlagandek "Bola tarbiyasi jarayonidagi barcha zarur ishlarni ta'lim bilan birga olib boorish lozim". G'arb faylasuflari farzand tarbiyasini jamiyat maanfaatlari bilan bog'liq deb hisoblaganlar, lekin sharqda mutafakkirlar bola tarbiyasi bilan asosan ota-ona, maktab va jamoa hamkorlikda shug'ullanishi kerak degan xulosaga kelgan. Tarbiya haqida gap ketar ekan xalq og'zaki ijodning yorqin namunalari bolalarning yetuk barkamol shaxs bo'lib yetishishiga yordam beradi. Xalq og'zaki ijodining eng muhim fikrlaridan biri sifatida folklorning og'zaki yaratilish shakli ham hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ularning ongiga ,bolalar ruhiga , tabiatiga ta'siri, ko'pincha uning og'zaki ijodi orqali belgilanadi. Xalq og'zaki ijodi bu so'z san'atidir, jumladan xalq og'zaki ijodi qo'shiq, ertak, doston, maqol, topishmoq, masal, matal, afsona, latifa, lof, askiya, rivoyat, hikmat kabi janrlarni o'z ichiga oladi. Xalq og'zaki ijodining tarkibiy

qismi sifatida "Bolalar folklori" atamasi ham mavjud.

Bola qiziquvchanligi doimo o'rab turgan atrofimizdagi olamni va dunyo tuzilishini bilishga yo'naltirilgandir. Bola o'ynab turib, tajribasida sabab-oqibat va ular o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlashga harakat qiladi. Masalan. uning o'zi qanday predmetlar cho'kishini, qanday predmetlar suzishini fahmlashi mumkin. Bolaning aqliy munosobatlari qanchalik faol bo'lsa, u shunchalik ko'p savollar beradi va bu savollar turlicha bo'lib boradi. Bola dunyodagi barcha narsalar bilan qiziqishi mumkin: okeanning chuqurligi qancha? Hayvonlar qanday nafas oladi? Nima uchun tog'larning tepasida qor saqlanadiyu pastda erib ketadi?

Bola har doim bilishga intiladi, bilimlarni o'zlashtirish esa ko'p sondagi "nimaga?", "qanday, "qanday qilib", "nima uchun" kabi savollarga javob olishi orqali amalga oshadi.

O'zida bor bilimlaridan foydalanishga majbur holda, holatni tasavvur qiladi va savolga javob topish uchun mumkin bo'lgan yo'lni topishga harakat qiladi. Bola haqiqiy holatni tasavvur qilib, o'z xayolida unda harakatlanadi. Ichki obrazli harakatlar natijasida masalani yechimini amalga oshish tafakkuri ko'rgazmali-obrazli deb ataladi. Obrazli tafakkur – kichik maktab yoshida tafakkurning asosiy ko'rinishidir. Albatta, boshlang'ich ta'lim yoshida bola mantiqiy fikrlaydi, lekin bu yoshda ular ko'pincha ko'rgazmalilikka tayanadilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy qadriyatlarimiz ,ko'p asrlik an'analarimiz, urf-odatlarimiz, xalqimizning ijtimoiy-madaniy kelib chiqish tarixini uqtirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Boshlang'ich sinf darsliklarida

ona tili va o'qish savodxonligi kitoblarida xalq og'zaki ijodi uchun alohida boblar tashkil etilgan, bu o'quvchilarning xalq og'zaki ijodi bilan yaqindan tanishishning imkonini beradi. Misol tariqasida to'rtinchi sinf o'qish kitobi misolida ko'rishimiz mumkin. Bunda albatta xalq og'zaki ijodining janrlari bolalarga xos tarzda keltirilgan. "Xalq og'zaki ijodi" ning o'zi alohida bitta bo'lim sifatida berilgan unda qo'shiqlar, alla, ertak kabi janrlari berilgan. Xalq og'zaki ijodining yorqin namunalaridan bo'lgan maqol, topishmoq, tez aytish kabi janrlar aynan bu boblarda emas, balki boshqa bir boblarda matn yoxud she'rdan keyin oxirida beriladi o'sha mavuga mos tarzda berilib o'tadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining milliy ruh asosida tarbiyalanishida maqollarning ahamiyati beqiyosdir. Maqol xalqning ko'p asr mobaynida ijtimoiy iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotda to'plagan kuzatishlari asosida yuzaga kelgan og'zaki ijod janrlaridan biridir. Maqollarni o'quvchilarga o'rgatish bilan bir qatorda ular ongida maqollarning turli xil insoniy hislatlarini tasavvur qilishini shakllantiradib beradi. "Maqollar" mavzusini olsa, avvalo, o'quvchilarda maqol nimaligi tushuntiriladi "Kitobdan yaxshi do'st yo'q" ushbu maqol orqali judayam ko'plab fikrlarni keltirish mumkin. Kitobning beminnat bilim berishi unda qanchadan qancha sir-asrorlar yashiringanini tushuntirish lozim. U bilan yaqindan do'st bo'lish ko'p narsani o'rganish lozim, bu o'quvchilarga ta'limiy bilim bo'lsa endi uning tarbiyaviy ahamiyati ham tushuntiriladi, ya'ni kitobga yozmaslik, uni buklamasdan, yirtmasdan tutish lozimligi aytib o'tilgadi. "O'qish kitobi" darsliklarida berilgan har qanday ertak zamirida o'quvchilarni ma'naviy

yetuk inson ruhida tarbiyalash g'oyasi yotadi. O'qituvchi esa ana shunday g'oyani ilg'agan tarzda o'z dasturini uyushtirsa va o'tkazsa o'z pedagogik vazifasini ado etgan bo'ladi. Zero, ertakni o'qitishdan ham maqsad shu bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida o'quvchilarni milliy ruhda tarbiyalashga katta ahamiyat beriladi. Misol tariqasida o'qitilayotgan matn va uni o'rgatish metodlari bolaning qabul qilish qobiliyatini tabiat va jamiyat orasidagi tafovutlarni ajrata olish qobiliyatini shakllantiradi. Bularning hammasi boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda xalq og'zaki ijodi materiallarining o'zni juda katta ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Boshlang'ich sinf "O'qish kitobi" darsligida bilamizki xalq og'zaki ijodining eng sara janrlaridan ertak, masal, hikoya janrlari keng qamrovli hisoblanadi. O'quvchilar "O'qish kitobi" darsligida berilgan xalq og'zaki ijodiga mansub materiallarni o'qish vaqtida o'zbek xalqining bitmas-tugamas ma'naviyati va madaniyatidan bahramand bo'ladilar. O'quvchilar o'zlari uchun sevimli bo'lib qolgan ertaklari yoki boshqa janrdagi asarlarni o'qish davomida o'sha voqealarni o'z hayotida tasavvur qiladi va o'sha olamga kirib ketadi. Asardagi qahramonlar qatori mard, jasur, mehnatsevar, kamtar va mehribon insonlar bo'lishni xohlaydilar va o'shanday bo'lishga harakat qiladilar. O'quvchilar dastlab og'zaki ijodning eng keng tarqalgan janri bo'lmish ertak bilan tanishadilar. "Xalq og'zaki ijodida ertak janrining bolalar tomonidan yaxshi qabul qilinib, qiziqib o'qilishning sabablaridan biri ertak tilining ta'sirchanligi, o'tkirligi, manodorligi va xalq tiliga yaqinligidir" [2]. Boshlang'ich sinflarda ertaklarni o'qitish orqali o'quvchilarning umumiy kamolotiga, bir-biriga bo'lgan

hurmatini, do'stlik qadriyatlarini, halollik, rostgo'ylik kabi tuyg'ularni ham shakllantirib beradi [3]. Boshlang'ich sinf "O'qish kitobi" darsliklarida xalq og'zaki ijodining mazmun mohiyatini ochib berishda quyidagicha struktura tuzish mumkin: xalq og'zaki ijodini o'rgatish orqali o'quvchilarning ma'naviy barkamol

- shaxs, vatanparvar, botir, qo'rqmas bo'lib tarbiyalanishida maqollardan foydalana olish; o'quvchilarni zukko, topqir, ziyrak bo'lib yetishishida topishmoqlarni
- qo'llay olish usullari; o'quvchilarning sadoqatli, kamtar, ziyrak inson bo'lib shakllanishda
- masallardan foydalana olish masalasini ochib berish; Hozirgi zamon o'zbek

adabiyotida asar qahramonlarining qalb kechinmalari to'laroq ifodalanayotganligi, psixologik asarlarning ko'plab yaratilganligi badiiy tasvir vositalarining biri hisoblangan o'ziniki bo'lmagan ko'chma gapni ustalik bilan qo'llash natijasidir [4].

Xulosa: qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarini xalq og'zaki ijodi orqali milliy ruhda tarbiyalash, milliy qadriyatlarimizni, ma'naviy me'rosimizni o'quvchilarga xalq og'zaki ijodidagi janrlar orqali tushintirib berish lozim. Boshlang'ich sinf o'qish darslariga qo'yiladigan talablarimizdan eng muhimi bu o'quvchilarni ma'naviy barkamol shaxs qilib tarbiyalashdan iborat.

References:

1. Shavkat Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent: "O'zbekiston", 2016. 13-bet.
2. Mirziyoyev Sh.M. "Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" B 14 "O'zbekiston" Toshkent 2016.
3. Matchanov.S, Bakiyeva.H, G'ulomova.X, Yo'ldoshev.Sh, Xolboyeva.G "Ona tili va uni o'qitish metodikasi " darslik "Ishonchli hamkor " Toshkent " 2021"
4. Fuzailov.S, Xudoyberganova.M, Yo'ldosheva.Sh, 3-sinf "O'qish kitobi " darsligi B 36-42 "O'qituvchi " Toshkent 2018
5. Siddiqova Sh. "Boshlang'ich ta'limning dolzarb masalalari:muammo va yechimlari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. "Jizzax" 2020. 17.04